

УДК 37.032

САМОПІЗНАННЯ ЯК ДИНАМІЧНИЙ, ЯКІСНИЙ, ІНТЕГРАТИВНИЙ ПРОЦЕС Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

*Сивохоп Едуард Миколайович
Маріонда Іван Іванович
м.Ужгород*

В статті розглядається проблема самопізнання. Її значення не обмежується розробкою теоретичних концепцій, а має реальний вихід на практичні завдання, зокрема на виховання й формування особистості. Проаналізовано поняття особистості, його риси, параметри і компоненти, а також зв'язок самопізнання з самосвідомістю. Автори проводять дослідження психологічної природи процесу самопізнання, його структури, основних особливостей, галузі застосування, властивих йому потенційних обмежень.

Ключові слова: самосвідомість, особистість, педагогічний феномен, самовиховання.

Самопізнання виступає необхідною умовою самовиховання й самовдосконалення, вибору життєвого шляху та професії, організації своєї поведінки. Пізнання людиною самої себе і своїх індивідуальних особливостей стає важливою умовою самовизначення, організації міжособистісних відносин, удосконалення життєдіяльності людини [1].

Мета статті – розглянути самопізнання як психолого-педагогічний феномен особистості.

Проблема самопізнання представляє великий науковий

інтерес для сучасних філософів, психологів, педагогів (І. Бех, Н. Борейко, І. Єрмакова, Г. Нессен, Л. Сохань, Л. Ведерникова, А. Маслоу, Г. Оллпорт, Є. Бондаревська, П. Гальперін, Д. Іщенко, Ю. Бородін, В.Галузинський, В. Маришук та ін).

У самопізнанні поєднуються суб'єкт (сама людина) і об'єкт діяльності (що пізнається людиною). Об'єктом пізнання виступають окремі властивості та якості особистості. Забезпечення оптимальних умов для успішного функціонування особистості є неможливим без знання її структури і закономірностей становлення [7].

Під поняттям «особистість» найчастіше розуміють сукупність психологічних якостей, які характеризують кожну окрему людину й визначаються як за природними даними, так і за соціальними умовами життя та розвитку [1].

Термін «особистість» уживається в різних контекстах. З одного боку, він позначає конкретного індивіда (особу) як суб'єкта діяльності. З іншого, під «особистістю» розуміють соціальну якість індивіда [7]. За Ю.А. Бородіним, особистість – це основна психологічна категорія, обумовлена триєдністю: чого хоче людина (що для неї є привабливим, спрямованість як мотиваційно-ціннісна система особистості, цінності, установки,

ідеали); що може людина (її здібності, обдарованість); і, нарешті, ким є вона сама (які з тенденцій, установок і способів поведінки закріпилися в її характері). У цій триєдності несуперечливо поєднані як динамічні характеристики особистості (спрямованість, мотиви), так і її стійкі якості (характер і здібності).

Структура особистості є надзвичайно складною і має безліч якісно різних проявів. Тому доцільно виявити основні складові структури особистості і відповідно до них аналізувати проблему самопізнання.

У структурі особистості виокремлюють параметри, які є системоутворюючими, або інтегральними, тобто включають значущі особистісні властивості [6]. До таких системоутворюючих рис особистості відносять: мотивацію (вся сукупність стійких мотивів, спонукань, що визначають зміст, спрямованість і характер діяльності особистості); самосвідомість (одна зі сторін свідомості людини, усвідомлення себе як особистості, своїх почуттів, бажань, достоїнств і недоліків, потреб); міжособистісні відносини (сукупність особистісних якостей, що визначають поведінку, положення (статус) і самопочуття індивіда); соматичний вигляд.

Структура особистості проявляється у взаємодії її стійких компонентів: функціональних механізмів психіки; досвіду особистості; узагальнених типологічних властивостей особистості [4; 5]. До функціональних механізмів психіки відносять сприйняття інформації, мислення, пам'ять, психомоторику, вищий рівень саморегуляції. Самосвідомість передбачає пізнання і знання насамперед свого фізичного стану, а потім уже внутрішнього духовного світу, своїх можливостей. Вона пов'язана зі здатністю подивитися на себе зі сторони. При цьому в людини формується уявлення щодо власного фізичного стану за двома основними напрямками: перший – самовідчуття, тісно пов'язане з життєдіяльністю організму; другий – інформація щодо власних тілесних ознак, яка надходить у результаті комунікативних взаємодій з оточуючими [3].

Структуру самосвідомості представляють у єдності трьох складових: когнітивної, афективної, поведінкової. Когнітивною складовою самосвідомості є знання особистості про себе. Спочатку ці знання випадкові, хаотичні, відображають лише поведінку людини в конкретних умовах спілкування й діяльності. Потім ці одиничні ситуативні відомості про себе інтегруються в цілісне й адекватне розуміння власного «Я» як суб'єкту, відмінного від інших суб'єктів. Афективна, або емоційно-оцінювальна складова самосвідомості включає емоційне ставлення (переживання різних емоцій), що супроводжує самопізнання, в результаті чого формується самоставлення. Поєднання знань про себе зі ставленням до себе утворюють самооцінку особистості [2].

Поведінкова складова самосвідомості (самоуправління) показує, через які параметри проявляється самосвідомість, які дії й учинки здійснює людина відповідно до уявлення про себе та самооцінки; до них варто віднести дієво-вольовий і результативний компоненти самосвідомості, результатом яких є саморегуляція й самоконтроль [8].

Самопізнання включається до самосвідомості в якості одного з основних процесів, що забезпечують його зміст і дина-

міку. Воно визначається динамічною стороною самосвідомості й лежить в основі її функціональних проявів. Саме з такої позиції можна широко розглядати самопізнання, аналізувати його можливості.

Існуюча закономірність у співвідношеннях самосвідомості й самопізнання іноді розглядається з протилежних точок зору: у першому варіанті в самопізнанні вбачають умови самосвідомості, у другому – тільки її результат.

Незважаючи на очевидне значення самопізнання в методологічному, теоретичному і прикладному планах, ця проблема дотепер залишається недостатньо вивченою. Піддається сумніву саме право на існування самопізнання як наукового поняття, а отже, і наукової проблеми. В якості більш точних його еквівалентів у сучасній психологічній літературі часто використовуються такі поняття, як «знання про свої психічні стани», «уявлення про себе», «самооцінка», «образ самого себе» і т. д.

У філософській і психолого-педагогічній літературі представлено низку визначень поняття «самопізнання». В.М.Галузинський характеризує його як властивість усвідомлювати своє ставлення до світу, інших людей [8]. У контексті наведеного визначення Є.П.Льїн пропонує наступне трактування поняття самопізнання: «Це усвідомлення й оцінювання людиною своїх дій та їхніх результатів, думок, почуттів, морального вигляду, інтересів, ідеалів, мотивів поведінки, – цілісна оцінка самого себе й свого місця в житті». Цікаве трактування цього поняття ми знайшли у В.А. Марищука: «Самопізнання – пізнання свого Я в його індивідуальності, умовах і способах реакції, характерних тільки для нього, у схильностях і здатностях, силах і межах власного Я». Самопізнання являє собою складний, багаторівневий процес пізнання себе в якості суб'єкта діяльності та спілкування, побудови й корекції образу Я, наповнення змістом самосвідомості особистості. У контексті нашого дослідження можна визначити, що самопізнання – це процес, розгорнутий у часі, пов'язаний з рухом від одиничних ситуативних образів через їхню інтеграцію в цілісне утворення – в поняття власного «Я» як суб'єкта, відмінного від інших. Цей процес поєднаний з переживаннями, які відображаються в емоційно-ціннісному ставленні особистості до себе, де ці переживання закріплюються у відповідну самооцінку і проявляються в саморегуляції особистості.

Таким чином, аналіз різних літературних джерел дозволив дійти висновку, що самопізнання – динамічний, якісний, інтегративний процес Я-концепції особистості, розгорнутий у часі, спрямований на пізнання себе в якості суб'єкта діяльності та спілкування, який характеризує мотиваційно-ціннісне ставлення до оволодіння системою знань про себе, свої психофізичні і морфофункціональні можливості, їхнє творче використання для саморозвитку й самовдосконалення.

У наступних наших дослідженнях підвищеної уваги вимагають вивчення питання індивідуалізації та диференціації молоді у фізичному вихованні з урахуванням не тільки статевих і вікових, а й індивідуальних особливостей. Серед останніх ми значну увагу приділимо самопізнанню, оскільки вважаємо, що цей процес є сукупністю педагогічних і психологічних факторів, які підпорядковуються діяльності самої людини й можуть нею контролюватися.

Література і джерела

1. Асмолов А. Г. Личность: психологическая стратегия воспитания. (Новое педагогическое мышление) / А.Г.Асмолов. – М. : Педагогика, 1989. – 334 с.
2. Бака М. М. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді: навч.-метод. посіб. [для викл. фіз. виховання] / М.М.Бака, В.П.Корж. – К.: Книга пам'яті України, 2001. – 464 с.
3. Березин Ф. Б. Методика многостороннего исследования личности / Ф.Б.Березин, М.П.Мирошников, Р.В.Рожанец. – М.: Медицина, 1976. – 176 с.
4. Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования / Е.В.Бондаревская // Педагогика. – 1997. – № 4. – С.11–17
5. Бондаревская Е. В. Смыслы и стратегии личностно ориентированного воспитания / Е.В.Бондаревская // Педагогика. – 2001. – № 1. – С.17–24
6. Бордовская Н. В. Педагогика: учеб. пособ. / Н. В.Бордовская, А. А. Реан. – С.-Пб. : Питер, 2003. – 299 с.
7. Борейко Н. Ю. Принцип гуманізації як засіб реалізації особистісно орієнтованого навчання / Н. Ю.Борейко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. – Вип. 1 (5). – Х.: НТУ «ХПІ», 2003. – С.246–253
8. Галузинський В. М. Основи педагогіки та психології вищої школи в Україні: Навчальний посібник / В.М.Галузинський, М. Б. Євтух. – К.: Інтеллект, 1995. – 168 с.

9. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 389 с.

10. Життєва компетентність особистості: наук.-метод. посіб. / За ред. Л.В.Сохань, І.І.Єрмакова, Г.М.Нессен. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.

В статье рассматривается проблема самопознания. Ее значение не ограничивается разработкой теоретических концепций, а имеет реальный выход на практические задачи, в частности на воспитание и формирование личности. Проанализированы понятия личности, его черты, параметры и компоненты, а также связь самопознания с самосознанием. Авторы проводят исследования психологической природы процесса самопознания, его структуры, основных особенностей, области применения, присущих ему потенциальных ограничений.

Ключевые слова: самосознание, личность, педагогический феномен, самовоспитание.

The paper addresses the problem of self-knowledge. Its importance is not limited to the development of theoretical concepts, but it gives a real solution to some practical problems, particularly to the process of education and forming of personality. The concept of personality, its features, settings and components, the relationship between self-knowledge and self-consciousness are analysed in the paper. The authors are conducting a study of psychological nature of the process of self-knowledge, its structure, basic peculiarities, sphere of application and its potential limitations.

Key words: self-awareness, personality, pedagogical phenomenon, self.